

quarterly Journal Of Gender And Family Studies

Media Threats Against the Family in American Television Series in the Late 1970s

Entezari, Ali, Associate Professor, Department of Sociology, Allameh Tabataba'i University

Article Info

Extended Abstract

Date received: 04/06/1403
Date confirmed: 28/01/1404

Many theorists within the conflict paradigm have long warned about the threats posed by the capitalist system to the institutions of family and religion. Among them is Samuel Bowles, a sociologist in the field of education, who argues that capitalism, in its effort to purify the socialization of students, seeks to weaken other socializing institutions such as the family and the church. Likewise, some strategists of the capitalist system—such as Alvin Toffler in his book *The Third Wave*—have viewed the achievement of capitalist goals as dependent upon facilitating the acceptance of diverse family forms in the third wave, which he terms the “electronic cottage.” Therefore, the capitalist system's endeavor to make the construction of family more flexible—shifting it from a marital, husband-wife relationship to other forms aligned with economic imperatives—is understandable.

The primary focus of this article is the construction of family in terms of the patterns of individuals and relationships that constitute it. While the couple-based family model (husband and wife) is introduced as one among various family patterns, in all natural or innate forms of the family, the couple relationship constitutes the fundamental foundation. In other words, although extended and nuclear families may differ structurally, the marital bond remains their essential model. Nevertheless, the capitalist media system has largely aimed at dismantling this foundation, promoting alternative bases for the family beyond the husband-wife dyad. This, in turn, leads to the erosion of the marital bond as a necessary and defining element of the family.

**Family construction,
natural family,
disruption,
media system,
Zionist capitalist system.**

In the 1970s, the Hollywood media system—one of the most influential agents of the Western capitalist media complex—undertook a significant effort to deconstruct the constructed model of the family through the production of well-crafted and widely viewed television series centered on family themes. Series such as *Three’s Company*, *The Odd Couple*, *Eight Is Enough*, and *The Love Boat* serve as examples of this endeavor. These series aimed to transform the social construction or public perception of the family—traditionally based on a husband-wife dyad—into alternative patterns of relationships, including those between one man and two women, two men, or one man with eight children, thereby normalizing the fluidity of romantic and domestic arrangements.

The effort to disrupt traditional notions of family in *Eight Is Enough*, for instance, operates through the retention of biological ties within the household while simultaneously extending the imagined boundaries of the innate family unit. In reality, it is rare to encounter a single-parent household with eight children in American society. However, the experience of watching and identifying with the characters in such a series gradually stretches the audience’s perception of the innate family structure to the point of dissolution, causing a detachment from the original concept of the natural or normative family.

The series *Three’s Company* stands out as one of the radical family-centered shows of its time. This program challenges the model of the normative or natural family by introducing a new type of alternative to the innate family structure. Particularly, the title “Company,” with its dual connotations of companionship and a commercial enterprise, provides a framework for transforming the family into an economic unit.

The deconstruction of the innate family structure requires a fluidity of concept and the audience’s acceptance of this fluidity—a sentiment effectively conveyed in *The Love Boat*. This series, along with others aired from the late 1970s to the early 1980s, made significant efforts to disrupt the construction of the natural family. Their primary strategy was to create doubt about the concept of human nature (*fitrah*) by presenting functional and appealing alternatives to the innate family model—a phenomenon that can also be observed in some series and animations broadcast by the Islamic Republic of Iran’s national television.

Media are regarded not merely as tools for entertaining the public, but as instruments of cultural policy-making and power. Every medium, whether intentionally or not, assumes such a role. It is inconceivable that in a society governed by capitalism, media outlets are truly free to broadcast whatever they wish, or to cultivate individuals, groups, and communities in ways that could threaten the interests of the ruling minority. This issue becomes even more critical when those interests are defined beyond national borders, and media serve to eliminate obstacles to the achievement of broader global objectives. Given such an essential function embedded within the media, belief in their freedom is nothing but an illusion.

In a society such as the United States, where public perceptions and understandings gained importance, paradigms of symbolic interactionism and middle-range theories flourished. It was in this context that sociology was enlisted to develop more effective mechanisms for securing hegemony and safeguarding the interests of ruling groups. Social science theories as well as epistemological schools of thought, in the light of this orientation, gained academic popularity. The result of this interaction and collaboration between the capitalist

system, the state, and universities is what we now observe in the media: the destruction and deconstruction of the natural family structure.

The general orientation observed in the television series under review reveals a coordinated effort to undermine the foundations of the natural family and to make alternative models appear plausible. In *The Odd Couple*, two men live together, yet their relationship never explicitly reflects homosexual dynamics that could have provoked public backlash at the time. Nevertheless, the show mentally prepares the audience to accept such relationships in subsequent decades. Moreover, the portrayal of a family composed of two men under the label of “family” plays a significant role in stretching the conceptual boundaries of the natural family.

If the deconstruction of the natural family structure is regarded as a key concept in this article, it is evident that this objective has been pursued in various forms. In *The Odd Couple*, this is achieved metaphorically through the presentation of an alternative model that replaces blood-related and heterosexual relationships with non-biological and same-sex connections. In fact, the natural family is defined as a group whose core consists of blood ties and marital bonds based on heterosexuality.

Beyond the aforementioned cases reflected in mass media during previous decades, contemporary times also witness more intense attacks on the family structure through social media networks alongside mainstream media productions. These efforts include the promotion of LGBT identities and structural initiatives that present deviant relationship models as valid partner preferences. Such actions have provoked resistance in rival social systems, prompting significant efforts to preserve the traditional family structure. Issues such as gender choice and preferences for same-sex or opposite-sex partners within formal education and family upbringing are, on one hand, outcomes of globalization and previously propagated media teachings, and on the other hand, they themselves intensify the assault on the construction of the family.

تهدیدات رسانه‌ای علیه خانواده در مجموعه‌های تلویزیونی آمریکا در اواخر دهه هفتاد میلادی

علی انتظاری

دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی

entezari@atu.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

با تمرکز بر مسئله‌ای تحت عنوان گرایش به تشکیل خانواده و فرزندآوری، همچنین رواج انحرافات جنسی به نظر می‌رسد طی نیم‌قرن گذشته، بر ساخت خانواده به شدت مورد حملات رسانه‌ها قرار گرفته است. با مروری بر کتاب موج سوم الوین تافلر و برداشت راهبردی از دیدگاه‌های تبیینی و هنجاری او در مورد خانواده به عنوان کلبه الکترونیک در موج سوم مروری اجمالی با بهره‌گیری از تجربه زیسته و اتکا بر کلان‌روایت‌ها از اهتمام عمومی رسانه‌ها در نظام سرمایه‌داری چند مجموعه خانوادگی که در شبکه‌های تلویزیونی آمریکا و در پی آن در شبکه‌های ماهواره‌ای و بسترها و رسانه‌های اجتماعی دیگر منعکس شده، بررسی شدند. به نظر می‌رسد جهت‌گیری عمومی رسانه‌ها ذیل مالکیت نظام‌های سرمایه‌داری صهیونیستی برهم‌زدن بر ساخت خانواده فطری و معرفی گونه‌هایی سازگار با موج سوم اقتصادی بوده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۰۴

تاریخ تأیید: ۱۴۰۴/۰۱/۲۸

برساخت خانواده،

خانواده فطری،

برهم‌زدن،

نظام رسانه‌ای،

نظام سرمایه‌داری صهیونیستی.

مقدمه

گرایش به تشکیل خانواده و پایداری آن مسئله‌ای است که توجه بسیاری از صاحب‌نظران را برانگیخته است. به نظر می‌رسد به مرور زمان با وجود برنامه‌های فرهنگی متعدد و متنوعی که در راستای تحکیم خانواده به اجرا درآمده است، با زوال گرایش به ازدواج روبه‌رو هستیم. فرزندآوری نیز به چنان بحرانی مبدل شده که به‌رغم توسل به قوانین حمایت از خانواده و فرزندآوری با کاهش میزان باروری روبه‌رو هستیم. هرچند اقدامات بسیار خوب در حمایت از ازدواج، تشکیل خانواده و فرزندآوری توانسته به گونه معناداری میزان مولید را افزایش دهد؛ ولی غلبه گفتمانی که بی‌میلی به ازدواج و فرزندآوری از آن استشمام می‌شود، مشهود است.

اگرچه عوامل گوناگونی در برنامه‌های فرهنگی داخل کشور در تأثیرگذاری بر تشکیل و پایداری خانواده نقش دارند، به نظر می‌رسد جهت‌گیری‌های عمومی در قالب‌های توسعه، مدرن شدن و جهانی شدن خیلی مسلط‌تر از آن هستند که با چند برنامه محدود بتوان تأثیرگذاری آنها را مدیریت کرد. آنچه اوضاع کنونی خانواده را رقم زده، بیش از هر چیز، گفتمان‌هایی است که از نظام سرمایه‌داری برخاسته‌اند. منافع سودجویانه و جهانگیر سرمایه‌داری آن قدر گسترده و قدرتمند است که انگیزه‌های کم‌بنیه را به‌شدت در هم می‌کوبد. تنها امکان تنفس در فضای خفقان‌زده سرمایه‌داری صهیونیستی، گفتمان مقاومتی است که طی آن به صورت تفصیلی و تبیینی از خانواده دفاع می‌کند. این دفاع تفصیلی و تبیینی از خانواده هنگامی موفق است که به گفتمانی در برابر گفتمان هژمون‌شده سرمایه‌داری بینجامد. برای گفتمان یادشده در نظام سرمایه‌داری، همه امکانات دانشگاهی و رسانه‌ای بسیج شده‌اند تا مردمی که به صورت فطری به خانواده‌ای بر پایه مناسبات زناشویی و روابط خونی تعلق دارند، از آلترناتیوهای کلبه الکترونیک الوین تافلر به گونه‌ای استقبال کنند تا چرخ نظام سرمایه‌داری تندتر از گذشته بچرخد و سلطه خود را بر جهان سیاسی، فرهنگی و اقتصادی تضمین کند.

در این مقاله سازوکار این سلطه از طریق بررسی چند مجموعه خانوادگی که در اواخر دهه هفتاد و اوایل دهه هشتاد میلادی در شبکه‌های تلویزیونی آمریکا و در پی آن از طریق بسترهای رسانه‌ای گوناگون در سراسر جهان پخش شدند، همچنین عقبه پخش‌شده آنها در سیمای جمهوری اسلامی ایران، بررسی و تشریح شده است.

پیشینه تجربی

اکثر پژوهش‌های غربی به‌ویژه آمریکایی که در مورد نقشی که تلویزیون در مورد خانواده ایفا می‌کند - به سبب تعلق نداشتن به خانواده فطری - با حساسیت کمتری به نقش تهاجمی تلویزیون

پرداخته‌اند. در واقع اکثر نظریه‌پردازان و پژوهشگران به سبب استقبال از تغییرات اجتماعی، تمایل شدیدی به دگرگون‌سازی خانواده سنتی دارند. آنها عمدتاً بر این باورند که بسیاری از تغییرات اجتماعی از خانواده آغاز می‌شود (ر.ک: گیدنز،^۱ ۱۹۹۹م). تعلق نداشتن به مفهوم «خانواده فطری» که در این مقاله، محور و دغدغه اصلی مقاله را تشکیل می‌دهد، موجب شده گونه‌های جدیدی را که این نوع خانواده را تهدید می‌کند، به عنوان تحولات خانواده مطرح کنند.

حاکمیت تقلیل‌گرایی اجتماعی موجب شده دفاع از «خانواده فطری» تابویی باشد که تقریباً همه نظریه‌پردازان و پژوهشگران را در بر گیرد. حتی کسانی که مجموعه‌های تلویزیونی با مضمون خانواده را تهدیدی علیه خانواده بر می‌شمردند و حتی بر روابط زناشویی مشروع تأکید می‌کنند، از کاربرد چنین واژه‌ای احتراز دارند یا به سبب احتیاط‌های لازم، نزدیک آن نمی‌شوند. برای نمونه جارویس و بور^۲ در مقاله‌ای با عنوان «رفقا خانواده‌ای هستند که ما برای خودمان برگزیدیم؛ جوانان و خانواده‌ها در مجموعه تلویزیونی بافی قاتل خون‌آشام» به تأثیر یکی از مجموعه‌های تلویزیونی در نسبتی که جوانان با خانواده‌های سنتی خود دارند، می‌پردازند. آنها مطرح می‌کنند که جوانان در محور اصلی مجموعه تلویزیونی «بافی قاتل خون‌آشام»^۳ خود را یک خانواده جایگزین معرفی می‌کنند که با خانواده‌های متعارف برنامه در تضاد است. این دستگاه به افزایش آگاهی در مورد تغییر ساختارهای خانواده در جامعه معاصر غرب به‌ویژه با توجه به ظرفیت خانواده برای تسهیل رشد جوانان کمک می‌کند. این مجموعه بیانگر آن است که ثبات مرتبط با خانواده هسته‌ای اغلب توهمی است یا به قیمت آزادی و عاملیت جوانان به دست می‌آید. در مقابل، ساختار جایگزین به فراخوان «دموکراتیزه کردن» خانواده پاسخ می‌دهد (ر.ک: همان) و با وجود ضعف‌های فراوان، به طور مثبت رمزگذاری می‌شود (جارویس و بور، ۲۰۰۵م، ص ۲۶۹).

داگلاس و اولسون^۴ در پژوهشی با عنوان «فراتر از ساختار خانواده: خانواده در کمدهای محلی» به موضوع مرتبط با این مقاله پرداختند. این تحقیق به بررسی تصویر روابط خانوادگی در کمدهای خانگی پرداخته است. شرکت‌کنندگان به طور تصادفی برای مشاهده و ارزیابی نمونه‌های سیزده برنامه تلویزیونی که بر اساس محبوبیت آنها در دوره ۱۹۵۰-۱۹۹۰ برای مطالعه انتخاب شده بودند، اختصاص داده شدند. تحلیل کارکرد تشخیصی جداگانه روابط همسر و والد -

1. Giddens.
2. Jarvis & Burr.
3. Buffy the Vampire Slayer.
4. Douglas & Olson.

فرزند نشان داد روابط همسر بر حسب پذیرایی و بیانگری و روابط والد - فرزند بر حسب اثربخشی جامعه‌پذیری کودک و لحن عاطفی رابطه تعریف شده است. بررسی بیشتر شواهد محکمی به دست داد که توسعه خانواده تلویزیونی به عنوان یک فرایند گام‌به‌گام رخ داده است که در آن، نسل‌های پیاپی با تغییر سطوح گشودگی رابطه‌ای و گرایش کلی به سمت افزایش ابراز عاطفه در روابط زناشویی مشخص شده‌اند. این مطالعه هیچ پشتوانه‌ای از این ادعا که زندگی خانوادگی و روابط خانوادگی در طول زمان در خانواده تلویزیونی بدتر شده است، به دست نیاورد؛ اگرچه شواهدی وجود داشت که نشان می‌داد خانواده‌های طبقه کارگر نسبت به خانواده‌های با وضع اجتماعی - اقتصادی بالاتر، کمتر کارکردی هستند. محدودیت‌ها و پیامدهای این یافته‌ها مورد بحث قرار گرفته است (داگلاس و اولسون، ۱۹۹۵م، ص ۲۳۶).

بررسی تأثیرگذاری تلویزیونی بر ساختار خانواده به گونه‌ای که موجبات دگرگونی آنها را فراهم کند، مستلزم یک مطالعه طولی است و صرفاً از طریق یک پژوهش مقطعی نمی‌توان این ادعا را واریسی کرد؛ موضوعی که اسکیل^۱ و همکارانش در پژوهشی با عنوان «به تصویر کشیدن خانواده‌ها در تلویزیون پرایم تایم: ساختار، نوع و فراوانی»^۲ مورد توجه قرار داده‌اند. آنها در بررسی خود متوجه شده‌اند در طول پانزده سال پیش از بررسی ایشان، میزان خانوارهای تک‌والدی در آمریکا دو برابر شده و از ۱۱/۵ درصد در سال ۱۹۷۰ به ۲۵/۷ درصد در سال ۱۹۸۴ رسیده است. اگرچه عوامل گوناگونی بر این موضوع تأثیرگذار هستند، نمی‌توان نقشی را که رسانه‌ها به‌ویژه فیلم‌ها و مجموعه‌های خانوادگی ایفای می‌کنند، انکار کرد. بسیاری از منتقدان اجتماعی از رسانه‌های جمعی به‌طورکلی و تلویزیون به‌طورخاص به عنوان یک عامل مهم کاهش خانواده هسته‌ای یاد می‌کنند. اتهام ایشان این است که آنچه تلویزیون به نمایش می‌گذارد، نه یک خانواده متعارف، بلکه یک خانواده نامتعارف به عنوان محور اصلی نمایش است. این مسئله به‌ویژه در مجموعه‌های پرتعداد بیشتر دیده می‌شود. در این مجموعه‌ها بر وجوه مثبت خانواده‌های نامتعارف تأکید می‌شود و وجوه منفی آن شامل مشکلات اقتصادی و انزوای اجتماعی که اغلب با پیکربندی این نوع خانواده‌ها پیوند وثیقی دارد، نادیده گرفته می‌شود. این پژوهش به سبب اهمیت ساختار خانواده، نوع و فراوانی

1. Skill.

۲. نویسندگان این مقاله اعضای هیئت علمی گروه ارتباطات دانشگاه دیتون در اوهایو هستند. پشتیبانی از این مطالعه توسط بورسیه‌های تحقیقاتی تابستانی دانشگاه دیتون برای دانشکده ارائه شد. این مقاله بر اساس مقاله‌ای تدوین شده که در ۱۴ نوامبر ۱۹۸۶ در کنفرانس سالانه انجمن ارتباطات گفتاری در ایلینوی شیکاگو ارائه شده است.

تصاویر تلویزیونی از خانواده را نشانگاه مطالعات خود قرار داده است. به‌طور خاص در طول یک دوره شش‌ساله، فراوانی تصاویر خانوادگی متعارف و نامتعارف در برنامه‌های پر بیننده را در قالب نه پیکربندی خانوادگی مستند می‌کند (اسکیل و همکاران، ۱۹۸۷م، ص ۳۶۰).

کاری که اسکیل و همکارانش انجام داده‌اند، بسیار نزدیک به بررسی‌ای است که در این مقاله صورت گرفته است. در واقع در این مقاله هم قصد داشتیم دگرگون‌سازی یا برهم‌زدن برساخت خانواده را از طریق بازنمایی برساخت خانواده متعارف یعنی خانواده‌ای که ساختار آن با ساختار ذهنی مردم و آنچه در جامعه، «خانواده متعارف» نامیده می‌شود، هم خوانی ندارد. این امر نشان می‌دهد دگرگون‌سازی برساخت خانواده و سیاست‌های مرتبط با آن پیش از تحولات اقتصادی ناشی از الکترونیکی شدن جامعه در دهه‌های هفتاد و هشتاد میلادی در آمریکا صورت گرفته است. این ادعا ناقض گزاره‌ای است که تحولات خانواده ناشی از تحولات اقتصادی جامعه معرفی می‌کند یا دیدگاه‌های تافلر را که در ادامه معرفی خواهیم کرد، به عنوان یک پیش‌بینی‌کننده می‌شناسد. این در حالی است که شواهد کاملاً نشان‌دهنده استراتژیست بودن اوست.

مورگان^۱ و همکارانش در مقاله‌ای با عنوان «تلویزیون و ارزش‌های خانوادگی: آیا حق با دن کوایل^۲ بود؟» بررسی می‌کنند که تا چه حد باورهای تماشایان پر شمار تلویزیون در مورد دنیای واقعی با تکراری‌ترین و فراگیرترین الگوهایی که تلویزیون ارائه می‌دهد، به‌ویژه در برنامه‌های سرگرمی دراماتیک خود، سازگار است. آنها این فرضیه را بررسی کردند که تلویزیون بینندگان را تشویق می‌کند تا جایگزین‌هایی برای خانواده سنتی شامل پدر و مادر را بپذیرند. آنها به منظور وضوح مفهومی تصمیم گرفتند بر مسئله روابط نامشروع و تک‌والدی بودن متمرکز شوند. آنها پژوهش‌های پیشین در مورد تصویر تلویزیونی خانواده را مرور کردند و سپس از نظرسنجی‌های اجتماعی عمومی ۱۹۸۸ و ۱۹۹۴ (ر.ک: دیویس و اسمیت، ۱۹۹۶م). برای ارزیابی روابط میان تماشای تلویزیون و قضاوت در مورد روابط نامشروع و تک‌والدی بودن استفاده کردند. یافته‌های ایشان با ادعای کوایل مبنی بر اینکه تماشای تلویزیون به فرسایش ارزش‌های سنتی خانواده کمک می‌کند، تناقض ندارد (مورگان و همکاران، ۱۹۹۹م، ص ۴۷).

گودمن^۳ در مقاله‌ای با عنوان «نقش تلویزیون در مناسبات خانوادگی: رویکرد سیستمی خانواده» به بررسی نقش تلویزیون در زندگی خانوادگی می‌پردازد. او استدلال می‌کند که این

1. Morgan.
2. Dan Quayle.
3. Goodman.

بررسی صرفاً مطالعه تأثیرات تلویزیون بر اعضای خانواده نیست. تماشای تلویزیون طیف گسترده‌ای از اهداف اجتماعی را پی‌جویی می‌کند و بررسی آن، عملکرد کلی خانواده را تبیین می‌کند. در بررسی او از مدل‌های نظری موجود در پژوهش‌های رایج بحث شده تا نشان دهد چرا مدل «سیستم‌های خانواده» پیشنهاد شده است. کاربرد این مدل پیش‌تر واکاوی نشده است. در این بررسی، تأکید بر اصول سیستم خانواده است که در مطالعه بهره‌مندی خانواده از تلویزیون و تعامل با آن مهم هستند. در واقع این بررسی و فنون به‌کاررفته در آن نشان می‌دهند رویکرد جدیدی که منعکس‌کننده تعامل و فرایند است، موردنیاز است. گودمن در این بررسی ساختار از توسعه و سازگاری به منظور بحث در مورد عملکرد تلویزیون در خانواده اقتباس کرده و پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی و راه‌حل‌هایی نیز پیشنهاد داده است (گودمن، ۱۹۸۳م، ص ۴۰۵).

پیشینه نظری و مفهومی

اشکال خانواده

اگرچه الگوی هسته‌ای از ساختار خانواده شامل زن و شوهر و فرزندان الگوی رایج خانواده در جوامع کنونی به شمار می‌رود؛ ولی این تنها شکل خانواده نیست که فرهنگ بشری تجربه کرده است. چه بسا تصویری که از خانواده‌های پیشین داریم، تحت تأثیر تجربه کنونی ما از خانواده بهنجار باشد. این در حالی است که مطالعات عینی شکل‌های گوناگونی از خانواده را به ما نمایش می‌دهند.

استفان کونتز^۱ در کتاب خانواده‌ها در تاریخ جهان تطورات ساختار خانواده را در جوامع ابتدایی شکارچی و گردآور^۲ بر اساس انعطاف و سازگاری با محیط معرفی می‌کند. او بیان می‌کند که ساختار این خانواده‌ها شامل خانواده‌های هسته‌ای، اشتراکی و گسترده مادرتباری و پدرتباری هستند (کونتز، ۲۰۰۵م، ص ۱۷). محققان بر آن‌اند که خانواده مستقر گسترده عمده‌تاً پدرتبار پس از ظهور جوامع کشاورزی شکل گرفته است (ر.ک: تود، ۲۰۲۱م). همان‌گونه که فردریش انگلس^۴ بیان می‌کند، ظهور کارخانه‌ها و زوال مزارع کوچک به شکل‌گیری خانواده‌های هسته‌ای در جوامع صنعتی انجامید (انگلس، ۱۹۷۲م، ص ۷۰).

موارد یادشده اشکال بهنجار و غالب خانواده هستند که در طی دوره‌های گوناگون بر اساس

1. Coontz.
2. Hunter-Gatherer Societies.
3. Todd.
4. Engels.

مناسباتی که با الگوی تولید داشتند، شکل گرفته‌اند. هرچند مارکسیست‌ها می‌کوشند شکل خانواده را بر اساس زیربنای اقتصادی توضیح دهند؛ ولی به‌خوبی می‌توان دریافت که با وجود تحولات در فرم خانواده در دوره‌های تاریخی گوناگون، الگوی خانواده فطری بر پایه مناسبات زناشویی و روابط خونی که موجب حضور فرزندان می‌شده، بر همه آنها غالب بوده است.

سنخ آرمانی از شکل خانواده

همان‌گونه که در بیان مسئله ذکر شد، محور اصلی این بررسی، فرم یا ساختار خانواده است. در خانواده هسته‌ای، شکل خانواده یک زن و یک مرد است که با هم ازدواج کرده‌اند و رابطه زناشویی دارند و فرزندان که محصول این ازدواج هستند. این الگوی رایج در خانواده هسته‌ای به شمار می‌رود. بعضی دیگر خانواده هسته‌ای را گروهی از افراد تعریف کرده‌اند که از طریق روابط والدین و فرزندان به یکدیگر مرتبط‌اند. این گروه معمولاً شامل دو والد (معمولاً زن و شوهر) و فرزندان می‌شود؛ چه فرزند بیولوژیکی و چه فرزندخوانده.

ساختار این شکل از خانواده عبارت است از زن، شوهر و فرزندان و روابط نسبتاً پایداری که میان آنها برقرار است. خانواده ممکن است شکل‌های دیگری به خود بگیرد. در خانواده هسته‌ای، دو نسل حضور دارند؛ ولی در خانواده گسترده، بیش از دو نسل حضور دارند: پدر و مادر و فرزندان و همسران و نوه‌ها. شاید جد و جده نیز حضور داشته باشند.

ممکن است بر پایه روابط زناشویی بتوان شکل‌های دیگر خانواده را در طول تاریخ خانواده یافت. خانواده به‌رغم تنوعاتی که در طول تاریخ داشته، از مناسبات زناشویی فاصله نگرفته است. آنچه در این مقاله نشانگاه اصلی مطالعه را تشکیل می‌دهد، تصویری است که از شکل یا ساختار خانواده وجود دارد؛ یعنی افراد بر پایه چه مناسباتی زیر یک سقف گرد هم جمع می‌شوند. پرسش اصلی این است که کودکان و نوجوانان در فرایند جامعه‌پذیری، چه الگویی از مناسبات را از خانواده درونی می‌کنند؟

بنابراین نشانگاه اصلی این مقاله، بر ساخت شکل خانواده است که طی فرایند جامعه‌پذیری در کودکان و جوانان، درونی می‌شود. درونی شدن این بر ساخت امری انفعالی و یک‌سویه نیست؛ بلکه کودکان و نوجوانان به صورت فعال، ضمن بهره‌مندی از منابع متنوع اجتماعی کردن، بر ساخت از خانواده را درونی می‌کنند؛ به بیان دیگر کودکان و نوجوانان طی فرایند جامعه‌پذیری، افزون بر خانواده از دیگر کارگزاران اجتماعی کردن که در این دوران، بسیار متنوع‌اند نیز بهره‌مند هستند. ضمن اینکه به سبب ارتقای موقعیت‌های سوژگی، جامعه‌پذیری در این دوران ظاهراً بسیار تعاملی‌تر از گذشته است یا دست‌کم این‌گونه به نظر می‌رسد.

مبانی نظری بر ساخت خانواده

ساختار خانواده در جوامع و فرهنگ‌های گوناگون، امری ثابت و یکسان نیست. اگرچه می‌توان الگوی خانواده فطری مبتنی مناسبات زناشویی و روابط خونی را در میان قاطبه خانواده‌ها در طول تاریخ مشاهده کرد؛ ولی این امر موجب نمی‌شود اولاً تطورات ساختار خانواده را نادیده بگیریم و ثانیاً استثناها را به شمار نیاوریم. نکته مهم این است که اگرچه در جوامع کنونی، الگوی هسته‌ای از خانواده شامل زن و شوهر و فرزندان الگوی غالب خانواده قلمداد می‌شود؛ ولی لزوماً این الگو در همه دوره‌های تاریخی مصداق ندارد.

برگر و لاکمن در کتاب ساخت اجتماعی واقعیت این نکته را پیشنهاد می‌کنند که عقاید ما درباره جهان صرفاً منفعلانه شکل نمی‌گیرند؛ بلکه از طریق تعامل، زبان و فعالیت‌های فرهنگی بر ساخت می‌شوند (ر.ک: برگر و لاکمن، ۱۳۹۹). در واقع کسانی که در یک گروه با هم تعامل دارند، به صورت فعالانه‌ای در تکوین ادراکات جمعی از واقعیت مشارکت دارند. تصور از شکل خانواده نیز از این قاعده مستثنا نیست و از طریق تعاملات با منابع اجتماعی‌کننده همچون خانواده، رسانه‌ها، مدرسه، گروه‌های همالان و سازمان شغلی در افراد به صورت چندجانبه درونی می‌شود.

رسانه در این میان نقش مهمی در برسازندگی تصور از ساختار و شکل خانواده دارد. رسانه قادر است بر وجوه خاصی از واقعیت تأکید کند و موجب شود بخشی از واقعیت مهم‌تر از وجوه دیگر آن شود؛ برای نمونه بازنمایی رویدادها خبری با زبان و وجوه بصری خاص به ادراک و احساس ما از رویدادها جهت می‌دهد (هاکت، ۱۹۹۷^۱، ص ۲۳). رسانه می‌تواند از طریق تشدید پیش‌داوری‌ها و شکل دادن به ادراکات گروه‌های اجتماعی به تصورات قالبی از مردم و فرهنگ‌هایشان دامن بزنند (اسکات، ۱۹۹۸^۲، ص ۱۳۴).

اوضاع تعاملی به‌ویژه در فضای مجازی بسیار بیشتر است و این امر موجب می‌شود فرایند جمعی برسازنده با سرعت و شدت بیشتری شکل گیرد. رسانه همچنین می‌تواند بر امور و دستور کار خاصی تأکید کند و اولویت‌های مخاطبان را تغییر دهد؛ به گونه‌ای که بخشی را مهم بپندارند و از بخش دیگر چشم‌پوشی کنند؛ این امر به نوبه خود موجب می‌شود مردم به درکی محدود از جهان پیرامون خود دست یابند (هرمان و چامسکی، ۱۹۹۸^۳، ص ۲۹).

1. Hackett.
2. Scott.
3. Herman & Chomsky.

محققان نمونه‌های متعدد و متنوعی از تأثیر رسانه بر ادراکات ما مطرح کرده‌اند (بیکر،^۱ ۲۰۰۲م، ص ۱۱۲/ گیل،^۲ ۲۰۰۰م، ص ۲۷/ پاريسر،^۳ ۲۰۱۱م، ص ۱۷/ اسکادسون،^۴ ۲۰۱۱م، ص ۱۶۱). اکثر این موارد به رسانه‌های سنتی رادیو، تلویزیون و مطبوعات محدود است و فضای مجازی داستان دیگری دارد. در فضای مجازی، تأثیرپذیری از رسانه به شدت بیشتر می‌شود. اگر رادیو را در مقایسه با تلویزیون، رسانه‌ای گرم بدانیم، بسترهای مجازی تحت عنوان رسانه‌های اجتماعی را می‌توان رسانه‌هایی داغ نامید؛ زیرا کنشگری و عاملیت شرکت‌کنندگان در آنها بسیار بالاست. در این مقاله به فضای مجازی پرداخته نمی‌شود؛ زیرا از موضوع مقاله بیرون است. موضوع بسیار مهمی است که در جای خود باید مورد تأمل جدی قرار گیرد.

باید در نظر داشت که تأثیر رسانه‌ها بر برساخت خانواده در کنار جریان‌های اصلی اجتماعی همچون جهانی شدن، شبه‌مدرن شدن و توسعه‌های نامتوازن اجتماعی و اقتصادی قرار دارد و توجه به نقشی که رسانه‌ها در این باره ایفا می‌کنند، به معنای اغماض تأثیرگذاری عوامل دیگر نیست؛ اما بر اساس آنچه در ادبیات ارتباطات در جریان است، می‌توان گفت نه واقعیت ساختار خانواده، بلکه برساخت از شکل خانواده بسیار بیشتر تحت تأثیر رسانه‌ها قرار دارد.

با توجه به مباحث فوق، یکی از موضوعات مهم در این مقاله برساخت از شکل خانواده یا به بیان مختصرتر برساخت خانواده است؛ امری که ممکن است پایدار یا متزلزل باشد. در واقع برساخت خانواده می‌تواند امری کش‌دار یا شکننده باشد. در اینجا با مفهومی تحت عنوان برهم‌زدن برساخت خانواده روبه‌رو می‌شویم. برهم‌زدن اهتمام در راستای تغییر یا واژگون کردن آرایش یا همان ساختار خانواده است. می‌توان از عبارت‌هایی همچون «ساختارزدایی از خانواده» یا «تغییر ساختار خانواده» سخن به میان آورد؛ ولی شاید برهم‌زدن از آن حیث که برای ما امکان کج‌ومعوج کردن برساخت خانواده را متصور می‌کند، عبارت مناسب‌تری باشد.^۵

نسبت برساخت خانواده با تمایل به ازدواج

یکی از مهم‌ترین اهداف ازدواج تشکیل خانواده است؛ به بیان دیگر ازدواج اقدامی عملی برای محقق کردن ذهنیتی است که فرد از خانواده دارد. وقتی فرد قصد تشکیل خانواده دارد، نخست باید از او پرسیم

1. Baker.
2. Gill.
3. Pariser.
4. Schudson.

۵. پیشنهاد شخصی من اصطلاح «دکوراژه کردن» است که هرچند مصطلح نیست؛ ولی بهتر این معنا را متبادر می‌کند.

منظورت از خانواده چیست. اگر نگاهش به خانواده امری سیال و گذرا باشد، قاعدتاً در فرایند ازدواج و همسرگزینی به دنبال فردی است که موقتاً با هم زندگی کنند. اگر تصویری که از خانواده دارد، گروهی همیشگی برای سراسر زندگی باشد، در انتخاب همسر، خیلی جدی و با وسواس بیشتری رفتار می‌کند. چنانچه فرد اساساً تصور درستی از خانواده نداشته باشد، چه بسا تمایلی به ازدواج در او شکل نگیرد. به همین سبب ذهنیت از خانواده نسبت وثیقی با گرایش و نوع همسرگزینی دارد.

افرادی که در خانواده‌های حامی و خوشبخت پرورش یافته‌اند، نگرش مثبت‌تری به ازدواج دارند؛ نگرشی که به عشق، پایداری و ابراز عواطف معطوف است (هارلی،^۱ ۱۹۹۷م، ص ۱۸۲). افرادی که از خانواده‌های کژکارکردی بیرون آمده‌اند یا شاهد ازدواج‌های ناموفق بوده‌اند، در برابر ازدواج، ترس بیشتری از خود بروز می‌دهند و تصور می‌کنند تجربه ناموفق دیگری را تکرار می‌کنند (اسمیت،^۲ ۲۰۲۰م، ص ۱۱)؛ ولی باید توجه کرد که صرف تجربه‌های شخصی تصورات از خانواده را بر نمی‌سازد؛ بلکه عوامل گوناگون از جمله منابع مهم اجتماعی کردن همچون رسانه‌ها می‌توانند به صورت غیر مستقیم بر ساخت خانواده را به گونه‌ای سامان دهند که تمایلات ازدواج شکل گیرد. در اینجا دو جنبه از موضوع، حائز اهمیت است: نخست تمایل به ازدواج است که پیش‌تر به آن اشاره شد. دوم نوع خانواده‌ای است که فرد قصد دارد شکل بدهد. فرد ممکن است به آشکالی غیر از خانواده هسته‌ای به صورت پایدار یا ناپایدار تمایل داشته باشد. حتی ممکن است فرد تحت فشار خانواده به تشکیل خانواده از نوع سنتی یا هسته‌ای وادار شود؛ اما به سبب ادراک متفاوتی که از خانواده دارد، نتواند در حفظ این خانواده بکوشد.

تمایل به ازدواج در واقع چند مؤلفه را در بر می‌گیرد که افزون بر تمایل به جنس مخالف و زندگی اجتماعی، شامل تمایل به تشکیل خانواده می‌شود. به نظر می‌رسد عواملی که موجب شوند بر ساخت خانواده تهدید شود و تصور از خانواده موضوع مهمی برای فردی نباشد که در سن ازدواج است، طبعاً موجب می‌شود تمایل به ازدواج کاهش یابد.

تردیدی نیست که تصور از خانواده پیش از هرچیز متأثر از زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی است. ارزش‌ها، هنجارها و باورهای فرهنگی تصورات از ساختار خانواده، نقش‌ها و مناسبات میان اعضای آن را شکل می‌دهد. تجربه‌های فردی در درون خانواده بر ادراک درباره خانواده تأثیرگذار است. تجربه‌های مثبت موجب پیوندهای عمیق‌تر و تصورات مثبت از خانواده می‌شود. این در حالی است که تجربه‌های

1. Hurley.
2. Smith.

تلخ و منفی از خانواده به دیدگاه‌های متفاوتی می‌انجامد. هارلی بیان می‌کند که تصویری که فرد از خانواده دارد، تا حدود زیادی تحت تأثیر خانواده‌مبنایی یعنی خانواده‌ای قرار دارد که در آن پرورش یافته است (هارلی، ۱۹۹۷م، ص ۱۸۲). ولی رسانه نقشی جدی در شکل دادن به تصورات از خانواده دارد. می‌توان گفت همه منابع تأثیرگذار بر تصور یا بر ساخت از خانواده در یک سو قرار دارند و رسانه به سبب وزنی که از این جهت حائز می‌شود، در سوی دیگر قرار دارد. تأثیر تعیین‌کننده و قاطع رسانه به سبب نقشی است که ایجاد تصور جمعی ایجاد می‌کند. همه کسانی که تجربه‌های منفی و مثبت یا تلخ و شیرین از خانواده دارند، تحت پوشش رسانه‌هایی قرار می‌گیرند که ادراک جمعی از خانواده را در آنها می‌پروراند. گیدنز به مواردی همچون تجربه‌های شخصی و دیدگاه‌های متفاوت در مورد خانواده اشاره کرده است (گیدنز، ۱۹۹۹م). لیوین و هلر^۱ موضوع سبک‌های دل‌بستگی^۲ در دوران کودکی را به عنوان عامل تأثیرگذار بر تصورات از خانواده و مناسبات آن پیشنهاد می‌کنند (لیوین و هلر، ۲۰۱۸م، ص ۷۵). از نظر دووال^۳ ادراکات از خانواده در پهنه زندگی تطور می‌یابد. به همین سبب است که ممکن است برای جوانان، استقلال از خانواده اولویت داشته باشد؛ در حالی که والدینشان بر تغذیه و حمایت از آنان تمرکز دارند (دووال، ۱۹۷۷م، ص ۳۲). هم نقش‌های سنتی خانواده می‌تواند بر تصورات از مسئولیت‌ها و پویایی‌های خانواده تأثیرگذار باشد و هم تغییر نقش‌های جنسیتی ممکن است بر این ادراکات تأثیرگذار باشد (شیپلر، ۲۰۰۸م، ص ۱۲۵).

در کل می‌توان گفت رسانه‌ها از طریق معرفی خانواده خوشبخت و بدبخت، بازاندیشی در نقش‌های جنسیتی، اهمیت فردیت، کارکردهای خانواده، ارزش‌های اجتماعی و موارد فراوان دیگر می‌توانند بر تصورات افراد از خانواده تأثیرگذار باشند. تأثیرگذاری موارد دیگر عمدتاً از طریق رسانه‌ها برجسته و ممکن می‌شود. جریان‌ها و زمینه‌های تاریخی همچون مدرن‌گرایی، فردگرایی، توسعه و جهانی شدن، هم از طریق رسانه‌ها مورد توجه قرار می‌گیرند و هم از سوی رسانه‌ها اولویت‌بندی می‌شوند.

نظام سرمایه‌داری و رسانه‌ها

آنچه در این میان اهمیت دارد، این است که رسانه به خودی‌خود موجب تغییر یا برهم‌زدن بر ساخت

1. Levine & Heller.
2. Attachment Styles.
3. Duvall.
4. Shipler.

خانواده نمی‌شوند؛ مگر اینکه اهداف خاصی را پی‌جویی کنند. الوین تافلر در کتاب موج سوم نسبت خانواده را با هریک از امواج اقتصادی اجتماعی شامل موج کشاورزی، موج صنعتی و موج الکترونیک بیان می‌کند و فی‌الجمله به عنوان یک استراتژیست بهبودی برای نظام سرمایه‌داری و لزوماً نه به عنوان پیش‌بینی‌کننده رخدادهای آتی، این‌گونه مطرح می‌کند که خانواده متناسب با جامعه کشاورزی گسترده بوده است. خانواده هسته‌ای نیز برخاسته از اوضاع مدرنیته و صنعتی شدن و در نتیجه تمرکزگرایی اقتصادی شکل گرفته است. تافلر همانند مارکس پیوند وثیقی میان اوضاع اقتصادی و فرم خانواده برقرار می‌کند؛ به‌گونه‌ای که اقتضای جامعه کشاورزی فعالیت اقتصادی در درون خانواده و در نتیجه گسترده شدن خانواده با پوشش سه نسل بوده است. این اوضاع در جامعه صنعتی به نحوی است که موجب می‌شود کار به صورت متمرکز در کارخانه‌ها و ادارات و خارج از خانواده صورت پذیرد؛ در نتیجه خانواده صرفاً نقش پشتیبانی از اعضای خود را دنبال می‌کند و از آنجایی که دیگر نیازی به حضور چند نسل در خانواده نیست، صرفاً زن و شوهر و فرزندان در چارچوب خانواده هسته‌ای گرد می‌آیند. لکن در موج سوم به سبب آنکه ارتباطات الکترونیکی گسترش می‌یابد، تمرکززدایی از واحدهای اقتصادی و اداری صورت می‌گیرد و کار به خانه باز می‌گردد. از این پس خانواده کلبه الکترونیک پایانه‌های اقتصادی قلمداد می‌شود. در این اوضاع است که دورکاری ممکن می‌شود و دیگر نیازی به حضور در محل کار متمرکز به صورت توده‌ای احساس نمی‌شود (ر.ک: تافلر، ۱۴۰۲).

همان‌گونه که اقتضای اقتصاد کشاورزی خانواده گسترده و ضرورت اقتصاد صنعتی خانواده هسته‌ای بود، خانواده در موج سوم که موج الکترونیک است، بر اساس ضرورت‌های اقتصادی این دوره شکل می‌گیرد. با توجه به اینکه خانواده به عنوان واحد اقتصادی، نقش پایانه‌های الکترونیکی را بر عهده دارد، نوع فعالیت‌هایی که لازم است در خانواده انجام شود، یکسان نیست. در جامعه کشاورزی نیز خانواده واحد اقتصادی بود؛ به‌گونه‌ای که حتی ارزش‌های اقتصادی بر آن حاکم بود؛ ولی از آنجایی که در انجام فعالیت‌های اقتصادی، مشابهت وجود داشت، تنوعی میان واحدهای اقتصادی یا همان خانواده مشاهده نمی‌شد. البته در آن دوره، تفاوت میان خانواده‌های کشاورزان گندم‌کار و برنج‌کار یا تفاوت میان باغ‌داران و دام‌داران درخور تأمل جدی است که باید در جایی به آن پرداخته شود.

خانواده در موج سوم که تافلر آن را کلبه الکترونیک می‌خواند، به سبب تنوع اقتضانات کاری و اقتصادی از یک شکل واحد برخوردار نیست. با توجه به اینکه در پایانه‌ها فعالیت‌های متنوعی صورت می‌گیرد، اقتضانات گردهمایی افراد به صورت‌های مختلف، متنوع می‌شود. اولاً این

اقتضانات همانند امواج گذشته، ثبات ندارد و به قول باومن دچار سیالیت می‌شود. شغل سیال می‌شود و در نتیجه همه چیز تابع آن نیز سیال می‌شود؛ برای نمونه آن زمانی که آژانس‌های کرایه اتومبیل فعال بودند، مشخص نبود که قرار است تاکسی‌های اینترنتی بیایند و بساط آنها را جمع کنند. اکنون نیز مشخص نیست کدام سامانه قرار است بساط تاکسی‌های اینترنتی را جمع کند. همین وضع در مورد فروشگاه‌های مواد غذایی و ملزومات مورد نیاز مردم وجود دارد. فروشگاه‌ها و رستوران‌های اینترنتی به سرعت جای فروشگاه‌ها و رستوران‌های محلی را می‌گیرند. وجود چنین سامانه‌هایی به شدت کارکردهای خانواده را تحت تأثیر قرار داده‌اند.

افزون بر سیالیتِ اقتضاناتی که بر شکل خانواده فشار می‌آورند، نوع فعالیت‌هایی که در هر پایانه یا خانواده انجام می‌شود نیز اقتضانات خاص خود را دارد. ممکن است در یک واحد اقتصادی، ضرورت ایجاد کند چندین نفر حضور نسبتاً مستمر داشته باشند و با هم کار کنند و در واحد دیگر دو یا سه نفر. به همین نسبت فرم‌های گوناگون خانواده از چنین ضرورت‌هایی استنباط می‌شود. این نوع نگاه به خانواده قرابت بسیاری با رویکرد دورکیم به نقش تقسیم کار در هم‌بستگی اجتماعی دارد؛ در جایی که معتقد است در صورت تقسیم کار کامل هیچ‌گونه اقتضانات پیشینی در تقسیم کار تأثیر نخواهند گذاشت. زن‌بودگی و مردبودگی و کارکردهایی که دارند، کاملاً مبتنی بر نوع تقسیم کاری است که بین افراد رواج دارد و نه برعکس (ر.ک: دورکیم، ۱۳۹۸).

با عنایت به مطالب فوق از منظر الوین تافلر، اقتضای نظام سرمایه‌داری در موج سوم فراهم‌سازی امکان شکل‌گیری اشکال متنوعی از خانواده است. از یک سو خانواده‌ای که صرفاً بر مبنای زوجیت زن و مرد نباشد و از سوی دیگر در برابر اقتضانات شغلی منعطف باشد؛ یعنی اینکه پایدار نباشد. همان‌گونه در اوضاع کنونی جامعه اگر نیک بنگرید، پایداری شیوه‌های توزیع سنتی مانع توسعه اقتصادی هستند؛ یعنی وقتی این امکان وجود دارد شما خریدهای خود را از بازار دیجیتال انجام دهید، وجود چند فروشگاه خواربار در یک محله در کنار هم توجیهی ندارد. به همین نسبت در اوضاعی که اقتضا کند خانواده به عنوان پایانه الکترونیک تغییر شکل یابد، تعلقات خانوادگی مانع چابکی فعالیت اقتصادی می‌شود. در همین نظام اقتصادی موجود، خانواده هسته‌ای پایدار در دسرهای بسیاری برای اهداف حریصانه نظام سرمایه‌داری پدید آورده است. به همین سبب رشد خانواده‌های هم‌باشی^۱ در جامعه‌ای مانند آمریکا کاملاً توجیه می‌شود. اقتضای نظام سرمایه‌داری موجود تعلق پایدار نداشتن به خانواده است و همین سبب به سیالیت خانواده

1. Cohabitation.

رسیده‌ایم. رویدادهایی که ممکن است در جامعه ما به عنوان مسئله از آن یاد شود، در این رویکرد و گفتمان به عنوان طلیعه‌های ظهور جامعه نوپدید مورد توجه قرار می‌گیرند. مسائلی همچون رشد آمار طلاق و فحشا در رویکرد تافلر به منزله دردهای زایمان نگریسته می‌شود و نه پلشتی‌های جامعه جدید (ر.ک: تافلر، ۱۴۰۲).

در مورد نقشی که نظام سرمایه‌داری در مورد خانواده اعمال می‌کند، پیش‌تر از سوی بعضی از نظریه پردازان تضادی مطرح شده بود. ساموئل بولز به تهدیدات نظام سرمایه‌داری درباره خانواده و کلیسا هشدار داده بود. او بر آن است که نظام سرمایه‌داری فردی را می‌خواهد که توسط نهادهای رسمی همچون مدرسه، جامعه پذیر شده باشد و همین نسبت فرد با خانواده و کلیسا را به گونه‌ای سامان می‌دهد که کمترین تأثیر را از آنها بگیرد و کاملاً با ارزش‌های نظام سرمایه‌داری انس بگیرد. خانواده و کلیسا اگرچه در نظام سرمایه‌داری تا حدودی با اقتضانات موجود هماهنگ هستند؛ ولی به نوبه خود موجب شکل‌گیری ارزش‌هایی می‌شوند که ممکن است در بازار کار اختلال ایجاد کند (ر.ک: پارلیوز و پارلیوز،^۱ ۱۹۸۷م).

همان‌گونه که پیش‌تر مطرح شد، رسانه به‌خودی‌خود موجبات تضعیف تعلقات خانوادگی و مذهبی را فراهم نمی‌کند؛ ولی مسئله مهمی در حوزه ارتباطات تحت عنوان مالکیت رسانه‌ها مطرح می‌شود که حائز اهمیت ویژه‌ای است. کار اصلی رسانه رساندن پیام گروهی به گروه دیگر است؛ ولی وقتی قاطبه رسانه‌ها یا رسانه‌های قدرتمند در کنترل یا در سامانه اقتضانات گفتمان خاص یا منافع خاص قرار گرفتند، دیگر نقش خنثی ارتباطی خود را از دست می‌دهند و به ابزار سلطه مبدل می‌شوند (ر.ک: دوایل،^۲ ۲۰۰۲م).

همان‌گونه که استیون لوکس در کتاب قدرت نگرشی رادیکال بیان می‌کند، اعمال زور و سلطه از سه طریق ممکن می‌شود: نخست اعمال زور مستقیم است. در واقع اعمال قدرت به شکل مستقیم هنگامی رخ می‌دهد که «الف» با اکراه «ب» را به عمل وادار می‌کند؛ عملی که در غیر این صورت انجام نمی‌شد. دومین ساحت قدرت به اعمال دستور کار^۳ معطوف است. در این ساحت، صاحب قدرت (الف) به‌طور مستقیم بر «ب» اعمال قدرت نمی‌کند؛ بلکه اولویت‌های او را تغییر می‌دهد؛ همین کاری که رسانه‌ها از طریق برجسته‌سازی امور انجام می‌دهند. امری را برجسته

1. Parelius & Parelius.

2. Doyle.

3. Agenda.

می‌کنند تا اموری که با منافع و ارزش‌های مخاطب توأم است، در اولویت‌های پایین‌تری قرار گیرند. در ساحت سوم، گروه حاکم از طریق گفتمان‌سازی به گونه‌ای عمل می‌کند که منافع خود را به منافع گروه تحت سلطه تبدیل می‌کند. در این ساحت، دکتترین بردگی چنان ارج و قربی می‌یابد که گروه تحت سلطه به آن افتخار می‌کند (ر.ک: لوکس، ۱۳۹۳).

رسانه در کنار مدرسه و سایر نهادهای واسط قادر است کمک شایانی به گروه مسلط انجام دهد تا اولویت‌های گروه تحت سلطه را به گونه‌ای سامان دهد تا منافع مسلط تضمین شود. علاوه بر آن و مهم‌تر از آن در کنار مدرسه و دانشگاه قادر است منافع گروه مسلط را به ارزش‌ها و دکتترین گروه تحت سلطه مبدل نماید. به گونه‌ای که اهتمام در جهت برپایی و تداوم نظام سلطه فضیلت گروه تحت سلطه به شمار آید.

به همین سبب است ارزش‌هایی همچون کار سرسختانه، تلاش برای موفقیت سازمان، فردیت، انعطاف، سرسخت نبودن، رویکرد سکولار به زندگی، ارجحیت امر دنیوی بر امور معنوی و اهمیت پول و سرمایه به عنوان ارزش‌های مسلط به ارزش‌های مردم آمریکا تبدیل شده است. رایزمن^۱ به «فردگرایی» که بر مسئولیت شخصی، اعتمادبه‌نفس و پیگیری مجدانه اهداف فردی استوار است، به عنوان یکی از ارزش‌های محوری جامعه سرمایه‌داری آمریکا اشاره می‌کند (رایزمن، ۱۹۵۰م، ص ۱۳۷). چندلر^۲ رقابت را نیروی محرکه نوآوری، کارآمدی و رشد اقتصادی از جمله ارزش‌های محوری بر می‌شمرد (چندلر، ۱۹۷۷م، ص ۳۲۱). توفیقات مادی نیز ارزش محوری دیگری از جامعه سرمایه‌داری است که ماکس وبر در کتاب اخلاق پروتستان به منزله اهتمام در جهت دستیابی به توفیقات مالی و جمع‌آوری ثروت به منزله شاخصی برای توفیقات شخصی از آن یاد می‌کند (ر.ک: وبر، ۱۳۷۳). باور به اقتصاد بازار با حداقل دخالت دولت از ارزش‌های دیگر نظام سرمایه‌داری است که مورد توجه بعضی از اندیشمندان قرار گرفته است (فریدمن،^۳ ۱۹۶۲م، ص ۱۳). افزون بر موارد فوق می‌توان به ارزش‌هایی همچون «مصرف‌گرایی»^۴ به عنوان یکی از ارزش‌های محوری جامعه سرمایه‌داری اشاره کرد. مصرف‌گرایی موجب می‌شود افراد تملک کالاها و خدمات را شاخص برتری و موفقیت بدانند (گالبرایت،^۵ ۱۹۵۸م، ص ۱۱۲).

1. Riesman.
2. Chandler.
3. Friedman.
4. Consumerism.
5. Galbraith

همچنین «نوآوری و پیشرفت» یکی دیگر از ارزش‌هایی است که بر اساس آن، توسعه و بهبود مستمر و پیشرفت فناورانه به منزله ضرورت‌های رشد اقتصاد و توسعه اجتماعی شناخته شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، در بین این ارزش‌ها، جایی برای معنویت، خانواده، عفاف، رفاقت، غیرت، ایثار و... وجود ندارد. البته نظام سرمایه‌داری عمدتاً با صراحت با این ارزش‌ها تقابل نمی‌کند؛ ولی خودبه‌خود از طریق برجسته‌سازی ارزش‌های یادشده، ارزش‌های متعالی‌تر انسانی یا ارزش‌هایی که در تعارض با نظام سرمایه‌داری قرار دارند، به محاق می‌روند. ضمن اینکه تلاشی وصف‌ناشدنی صورت می‌گیرد تا گفتمان‌هایی در جامعه پرورش یابد که دکتترین نظام سرمایه‌داری به دکتترین مردم مبدل شود.

به همین سبب است که رسانه‌ها ابزار مهمی برای تولید و بازتولید ارزش‌های نظام سرمایه‌داری هستند و بدون رسانه، دستیابی به اهداف موردنظر ممکن نیست. درعین حال لازم است به این موضوع توجه شود که نسبت نظام سرمایه‌داری با رسانه، نسبتی ساده نیست. درواقع رسانه جزئی از نظام اقتصادی اجتماعی است و ارزش‌های پرورش‌یافته در جامعه سرمایه‌داری خودبه‌خود نظام رسانه‌ای را هدایت می‌کند. افزون بر این هدایتگری خودبه‌خودی، سازوکارهای اعمال سلطه نیز از طرق گوناگون برای هدایتگری فراهم می‌شود. مالکیت رسانه‌ها یکی از سازوکارهای مهم اعمال سلطه است. افزون بر آن، بنیادهای گوناگون فرهنگی وجود دارند که توسط سرمایه‌داران کلان اداره می‌شوند. کارکرد این بنیادها درواقع تحقق اهداف موردنظر از طریق رسانه‌هاست. پیش از شکل‌گیری این بنیادها و مالکیت رسانه‌های از سوی سرمایه‌داران کلان، می‌شد بارقه‌های آزادی و فعالیت خلاقانه رسانه‌ای را مشاهده کرد؛ ولی با غلبه ارگان‌های سرمایه‌دارانه به‌ویژه آنهایی که در دست یهودی‌های آمریکا بودند، تطوری در جهت‌گیری و سبک تولید رسانه‌ای پدید آمد.

نشانه‌های این مسئله را می‌توان در اعتراضات هنرمندانی همچون «مارلون براندو» در دهه نود میلادی مشاهده کرد. به گزارش سی‌ان‌ان، مارلون براندو هنرپیشه نامدار آمریکایی بعضی از فیلم‌سازان یهودی هالیوود را به واکنش متعصبانه در برابر گروه‌های قومی دیگر متهم کرد. او مدعی شد هالیوود تصورات قالبی منفی نژادی به‌جز یهودی‌ها درباره قومیت‌های نژادی دیگر را اشاعه می‌دهد. براندو گفت «هالیوود توسط یهودی‌ها اداره می‌شود. هالیوود در تملک یهودی‌ها درآمده است و به‌شدت از تفکرات قالبی نسبت به قومیت‌های نژادی به‌جز یهودی‌ها رنج می‌برد» (Brando 1996).

البته مارلون براندو به سبب معلومات و شناخت محدودی که از امور اجتماعی داشت، صرفاً به پیش‌داوری‌های قومیتی و نژادی اشاره کرد؛ ولی نفوذ یهودی‌ها در چارچوب صهیونیسم در نظام

رسانه‌ای آمریکا که هالیوود بخش مهمی از آن را تشکیل می‌دهد، موجب شده سبک زندگی آمریکایی نه صرفاً بر اساس اقتضانات نظام سرمایه‌داری، بلکه از نوع صهیونیستی آن شکل گیرد؛ سبک زندگی خاصی که مناسبات خانوادگی را به شدت تحت تأثیر خود قرار داده است. قبل‌تر و بعدتر از مارلون براندو، هنرمندان دیگری نیز به این سلطه اعتراض کردند که مرور آنها جایی در این مقاله ندارد؛ ولی اعتراضاتی که در زمان مارلون براندو در اواخر دهه هفتاد و اوایل دهه هشتاد میلادی صورت می‌گرفت، حکایت از تطور رسانه‌ها و قبضه شدن آنها دارد.

پرسش اصلی این مقاله این است که با توجه به اقتضانات نظام سرمایه‌داری و اهتمام نظام سرمایه‌داری برای سامان‌بخشی به مناسبات خانوادگی و زناشویی مردم و با توجه به پیش‌بینی یا برنامه‌ریزی راهبردی برای خانواده در کلبه الکترونیک، چه گونه‌هایی از شکل خانواده از سوی رسانه‌ها بر ساخت شده است؛ به بیان دیگر به منظور برهم‌زدن ساختار خانواده بر پایه مناسبات زن‌وشوهری و نسبت فرزندان بر اساس تولد، چه اقدامات رسانه‌ای در حوزه مجموعه‌های تلویزیونی صورت گرفته است؟

روش پژوهش در این مقاله، بررسی مضمونی این مجموعه‌ها بوده است. در واقع تلاش شده از طریق بررسی مضمونی مجموعه‌های تلویزیونی، ساختار خانواده موردنظر کشف شود. عینیت پژوهش با توجه به ترکیب اعضای خانواده و عناوین و روایات ارائه‌شده در مجموعه‌ها صورت می‌گیرد. در این روش بر پایه تجربه زیسته نویسنده در مضامین مرتبط با خانواده در مجموعه‌های تلویزیونی اواخر دهه هفتاد آمریکا، بررسی و تجزیه و تحلیل شده‌اند. در واقع در پاسخ‌گویی به پرسش اصلی مبنی بر اینکه تغییرات در بر ساخت خانواده، آیا صرفاً محصول تغییرات اقتصادی است یا اینکه رسانه‌ها خود در پدید آوردن تغییرات، نقش ایفا می‌کنند، مجموعه‌های تلویزیونی پرتعداد بررسی شده‌اند. در این بررسی، اینکه تا چه اندازه همگام با اهداف ذکر شده در کتاب موج سوم تافلر به مهندسی اجتماعی می‌پردازند و گونه‌های متنوعی از خانواده را متناسب با جهان در حال تغییر ارائه می‌کنند، بررسی شده است. در واقع با این روش به صورت اجمالی به این پرسش پاسخ داده شده است که آیا رسانه‌ها به عنوان ابزاری برای فراهم کردن زمینه ذهنی پذیرش الگوهای متنوع خانواده به کار برده شده‌اند یا خیر. برای پاسخ‌گویی به پرسش فوق، جهت‌گیری عمومی مجموعه‌های تلویزیونی بررسی شده است و به همین سبب مضمون عمومی و اجمالی که می‌تواند دلیل بر برهم‌زدن ساختار خانواده فطری باشد، کفایت می‌کند.

مفاهیم حساس و مهم این مقاله:

برساخت^۱ خانواده: معادل مفاهیمی همچون درک از شکل یا ساخت خانواده است که در فضای بینادهنیت گروه شکل گرفته باشد.

خانواده فطری^۲: گروهی متشکل از زن و مرد و فرزندان که مناسباتشان بر پایه زناشویی مشروع و روابط خونی ناشی از آن است.

برهم‌زدن^۳: اصطلاحی مربوط به فرایند دگرگون‌سازی آرایه‌گری و برساخت خانواده است؛ روندی که طی آن مناسبات دیگری افزون بر مناسبات خونی و زناشویی به عنوان اساس شکل‌گیری خانواده پذیرفته می‌شود.

یافته‌های پژوهش

در این بخش به بررسی برخی از مجموعه‌های پرطرفدار آمریکایی می‌پردازیم در اواخر دهه هفتاد و اوایل دهه هشتاد میلادی از شبکه‌های تلویزیونی آمریکا پخش شده است. تجربه زیسته نگارنده به سبب تعامل با مردمی که این مجموعه‌های را پیگیری می‌کردند و دریافت شهودی تأثیرات اجتماعی آنها در شهر و روستا امتیازی است که صرف‌نظر کردن از آن را به مصلحت نمی‌دانم. مجموعه‌هایی انتخاب شده است که برای اکثر مردم آمریکا باورپذیر و جذاب بودند و به همین سبب تأثیرگذاری آنها بر سبک زندگی آمریکایی تأمل‌برانگیز است. این مجموعه‌ها عمدتاً خانوادگی هستند و عنوان خانوادگی نیز دارند.

۱. زوج ناجور^۴

زوج ناجور عنوان مجموعه‌ای در ژانر کمدی کلاسیک است که در فاصله سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۵ از شبکه‌های تلویزیونی آمریکا پخش شد. این مجموعه تا سال‌ها بعد، چندین بار بازپخش شد. فلیکس آنگر^۵ و اسکار مدیسون^۶ شخصیت‌های اصلی این مجموعه هستند. محبوبیت این مجموعه به سبب شخصیت‌پردازی هوشمندانه و شوخ‌طبعی متناسب و نقد ضمنی هنجارهای اجتماعی آن دوران است.

1. Construction.
2. Innate Family.
3. Disarrange.
4. The Odd Couple.
5. Felix Unger.
6. Oscar Madison.

نقش فلیکس آنگر را تونی رندال ایفا می‌کند؛ شخصیتی با وسواس فراوان به تمیزی و نظم با طبیعتی دقیق که اصلاً با شخصیت بی‌خیال و شلخته اسکار سازگار نیست. نقش اسکار مدیسون را جک کلوگمن بازی می‌کند که یک گزارشگر بی‌خیال و هیکلمند ورزشی است. هر قدر فلیکس ظریف است، اسکار زمخت به نظر می‌آید (سیتر،^۱ ۱۹۹۳م، ص ۸۷). شخصیت شلخته و بی‌نظم او اعصاب فلیکس را برهم می‌زند؛ ولی این دو ناچارند با هم زندگی کنند و این تفاوت‌ها اساسی می‌شود برای شوخی‌هایی که در این مجموعه شکل می‌گیرد. صرف‌نظر از تجزیه و تحلیل هنری این فیلم می‌توان گفت شوخی‌های موقعیتی این فیلم به سبب تعارض‌های موجود میان این دو بازیگر موجب جذابیت آن شده است. تعارض‌های موجود میان این دو شخصیت محل زندگی آنان را به میدان نبرد دو سبک زندگی تبدیل می‌کند و موقعیت‌های مضحکی را پدید می‌آورد. توانایی این نمایش خانگی در ترکیب شوخی با شخصیت‌های متعارض به محبوبیتی مستمر تبدیل شد که بر کمدهای خانوادگی پس از خودش تأثیرگذار بود (کیپر،^۲ ۲۰۰۶م، ص ۲۱۵).

عنوان زوج برای مجموعه‌ای که خانوار اصلی آن متشکل از دو مرد است، به صورت استعاره‌ای معطوف به فرایند برهم‌زدن خانواده متشکل از زن و شوهر است. از آنجایی که هردوی این مردان به سبب طلاق از خانواده خود جدا شده بودند، تغییرات نقش مردان در جامعه را برجسته می‌کند و زندگی مجردی را بهنجار می‌سازد (گیلبرت،^۳ ۱۹۹۸م، ص ۱۵۲). این نمایش از طریق به چالش کشیدن مربودگی، پیچیدگی‌های رفاقت مردانه را به نمایش می‌گذارد.

فرا تر از آنچه در داستان مجموعه زوج ناجور می‌گذرد، فرم و ساختار خانواده است که به شدت به چالش کشیده می‌شود. این مجموعه با ارائه فرم جدیدی از خانواده که متشکل از دو مرد است، شکل خانواده بر پایه زناشویی را به چالش کشیده است. در واقع مسئله اصلی این است که خانواده لزوماً زن و شوهر و فرزندان نیستند. تعیین عنوان خانوادگی برای این مجموعه نشان از تعمد تهیه‌کنندگان آن دارد.

هم‌زمان با پخش «زوج ناجور» مجموعه‌های دیگر همچون «Mash» و «All in the Family» پخش شده است. اگرچه مجموعه «Mash» از محبوبیت بالایی برخوردار است؛ ولی بیشتر ناظر به جنگ کره است. مجموعه «همه در خانواده» همان‌گونه که از عنوانش آشکار است، نمایشی خانوادگی است.

1. Seiter.
2. Keiper.
3. Gilbert.

۲. همه در خانواده

«همه در خانواده» مجموعه‌ای عامه‌پسند است که تحولی در نمایش‌های کمدی تلویزیونی به شمار می‌رود و در فاصله سال‌های ۱۹۷۱ تا ۱۹۷۹ به نیت به چالش کشیدن هنجاری‌های کمدی از طریق مسائل اجتماعی از تلویزیون آمریکا پخش شد. نمایش حول خانواده آرچی بانکر شکل گرفته است. شخصیت آرچی نماینده طبقه کارگر سفیدپوست آمریکایی است که می‌کوشد تغییرات سریع اجتماعی دهه‌های شصت و هفتاد میلادی را درک کند.

«همه در خانواده» با یک رویکرد صادقانه به تعامل با مسائل حساسی همچون نژادپرستی، تبعیض جنسی و طبقاتی می‌پردازد. این نمایش اغلب برای پرداختن به تعصبات اجتماعی و ایجاد فضای گفت‌وگو در مورد آنها به شوخی‌های رایج متوسل می‌شود (سیتز، ۱۹۹۳م، ص ۸۷). این مجموعه به پیچیدگی‌های مناسبات خانوادگی به‌ویژه شکاف نسلی بین آرچی و دخترش گلوریا می‌پردازد (بریان، ۲۰۰۲م، ص ۱۲۲). این مجموعه در ورود به دوران جدیدی از برنامه‌ریزی تلویزیونی که در آن به صورت گشوده با مسائل اجتماعی روبه‌رو شوند، پیش‌تاز است (نیوکمب، ۲۰۰۴م، ص ۲۳۴).

آنچه از مجموعه «همه در خانواده» بر می‌آید، در واقع استقبال از تغییرات در خانواده است. این مجموعه ضمن انکا بر خانواده هسته‌ای و ایجاد مقبولیت در خانواده‌های بهنجار آمریکایی، آنها را برای پذیرش تغییرات رادیکال در خانواده در نسل‌های جدیدتر آماده می‌کند. به همین سبب است هم‌زمان در بسیاری از شهرهای بزرگ آمریکایی در برابر ناهنجاری‌های خانوادگی همچون زندگی چند هم‌جنس‌گرا زیر یک سقف به عنوان تحول اجتماعی، مقاومت نشان نمی‌دادند و می‌پذیرفتند چنین خانواده‌هایی در همسایگی آنها زندگی کنند.

اگرچه مجموعه «همه در خانواده» نمایشی جذاب و کمدی است که به مسائل خانواده می‌پردازد، عمد آشکاری برای برهم‌زدن فرم و ساختار خانواده در آن به صورت برجسته و معناداری مشاهده نمی‌شود؛ بلکه بیشتر نقش این مجموعه ایستادن در موضع خانواده‌های بهنجار آمریکایی برای استقبال از تغییرات در ساختار خانواده است؛ به بیان دیگر می‌توان به نقش مقاومت‌شکنی این مجموعه برای رویارویی با گونه‌های جدیدی از خانواده اشاره کرد. در این میان مجموعه «هشت تا کافیه» یکی از صریح‌ترین نمایش‌ها در جهت برهم‌زدن ساختار خانواده است.

1. Bryant.
2. Newcomb.

۳. هشت تا کافیه

این نمایش به نحو آشکاری فرم دگرگون‌شده‌ای از خانواده را در فاصله سال‌های ۱۹۷۷ تا ۱۹۸۱ در شبکه تلویزیونی ABC به نمایش می‌گذارد. این مجموعه با بازی «دیک ون پتن»^۱ در نقش «تام بردفورد»^۲ و هشت هنرپیشه دیگر در نقش فرزندان او، زندگی خانواده‌ای را تشریح می‌کند که والدین آنها هشت فرزند دارند؛ ولی مادر خانواده از دنیا می‌رود و پدر خانواده با هشت فرزند قد و نیم قد تنها می‌ماند. چالش اصلی این نمایش این است که تام بردفورد به عنوان یک روزنامه‌نگار از یک سو باید شغل خود را حفظ کند و از سوی دیگر باید هشت بچه را سرپرستی کند. مسائل و مناسبات هر یک از بچه‌ها با هم، با دیگران و با تنها والد خود، موضوعات جذابی را در قالب کمدی به نمایش می‌گذارد.

صرف‌نظر از اینکه این مجموعه به چه موضوعاتی می‌پردازد، قالب اصلی این نمایش برساخت خانواده هسته‌ای را به چالش می‌کشد. به‌ویژه تعامل همیشگی با موضوع هشت بچه در یک خانواده در قالب نمایشی کمدی این توانایی را دارد تا برساخت شکل‌گرفته از خانواده هسته‌ای را به تمسخر بکشانند. افزون بر آن پیچیدگی‌های خانواده بزرگ، مناسبات پیچیده میان فرزندان در یک خانواده پرجمعیت و ایجاد توازن میان کار و زندگی خانوادگی از موضوعاتی است که این مجموعه به آنها می‌پردازد. ایفای نقش مادر در کنار پدر توسط تام بردفورد موجب می‌شود تصورات قالبی در مورد نقش پدر منفک از مادر به چالش کشیده شود.

۴. شرکت سه نفره

این مجموعه نیز نمایشی کمدی خانوادگی است که در فاصله سال‌های ۱۹۷۷ تا ۱۹۸۴ در تلاش به چالش کشیدن هنجارهای سنتی تلویزیون و انعکاس تغییرات اجتماعی و فرهنگی آن دوران پخش شد. داستان این مجموعه بر بستر خانواده‌ای شکل می‌گیرد که عنوان «شرکت» بر آن نهاده شده است. «شرکت» در زبان انگلیسی، هم به معنای سازمان کار است و هم به معنای همراهی. کاملاً می‌توان مشاهده کرد که از این استعاره برای شکل‌گیری کلبه الکترونیک بهره‌برداری شده است.

این نمایش به قول سیتلر نقش‌های جنسیتی و جنسی جدیدی را پی‌ریزی می‌کند. حضور دوزن و یک مرد جوان در یک آپارتمان برای تلویزیون آن زمان شوکه‌کننده بود (ر.ک: سیتلر، ۱۹۹۳م). این

1. Dick Van Patten.
2. Tom Bradford.

مجموعه به نحو ماهرانه‌ای از مرزها و تابوهای شبکه‌های تلویزیونی با پرداختن ضمنی به امور جنسی و ارتباطات فیزیکی در قالب کم‌دی عبور می‌کند؛ این در حالی است ضوابط سانسور را نیز رعایت می‌کند.

نمایش «شرکت سه نفره» تأثیر معناداری بر تلویزیون و نمایش‌های کم‌دی پس از خود بر جای گذاشت؛ ضمن اینکه به مطالبات مخاطبان خود نیز جهت داد. محبوبیت نماش و استمرار آن گواهی بر توانایی برقراری ارتباط با مخاطبان خود بوده است.

مجموعه «شرکت سه نفره» ضمن اینکه با بهره‌گیری از هنر و فنون ارتباطی از تابوهای اخلاقی جامعه آمریکایی در آن زمان عبور می‌کند، به عنوان بستری از خانواده سه نفره شامل دو زن و یک مرد که در نوع خود می‌تواند برای بسیاری از مخاطبان، جذاب قلمداد شود، ساختار خانواده هسته‌ای شامل زن و شوهر و فرزندان را به شدت به چالش می‌کشد و از نظر مفهومی، زمینه انطباق شغل و خانواده و تناسب میان آن دو را فراهم می‌کند. به همین سبب صرف نظر از مسائل اخلاقی و تغییرات رادیکال در نقش‌های جنسیتی و جنسی که در این نمایش کم‌دی خانوادگی در آن زمان به نمایش گذاشته شده است، فروپاشی بر ساخت خانواده از پیامدهای پخش این مجموعه شمرده می‌شود. در واقع به نحو آگاهانه‌ای با عنوان شرکت سه نفره همانند زوج ناجور یا همه در خانواده بر ساخت خانواده به هنجار به چالش کشیده می‌شود.

۵. مجموعه‌های دیگر تلویزیون آمریکا

مجموعه «قایق عشق»^۱ که از سال ۱۹۷۷ تا ۱۹۸۶ از شبکه ABC پخش می‌شد، نه به‌طور مستقیم به خانواده، بلکه به مناسبات میان مردم به‌ویژه زنان و مردان در بستری از سیالیت می‌پردازد. به نظر می‌رسد انتخاب عنوان «قایق» کنار «عشق» برگزیده بودن آن تأکید دارد. عنوانی که بعد از سوی گیدنز و باومن به سیالیت عشق می‌رسد. این مجموعه که حوادث میان مسافران و کارکنان یک کشتی مسافرتی کروز را روایت می‌کند، از بسیاری از خط قرمزهای اخلاقی جامعه آمریکایی عبور می‌کند و می‌کوشد ثبات و پایداری مناسبات جنسی را به چالش بکشد.

مجموعه «روزهای خوش»^۲ که به‌طور مستقیم به موضوع خانواده نمی‌پردازد، از سال ۱۹۷۴ تا ۱۹۸۴ از شبکه تلویزیونی CBS پخش می‌شد. این کم‌دی خانوادگی نیز بیشتر بر ارتباطات میان جوانان و نوجوانان تأکید دارد و تلاش دارد مسائل مهم اجتماعی را با نقد مبتنی بر شوخی به چالش

1. The Love Boat.
2. Happy Days.

بکشد. نقطه اتکای این مجموعه نوستالژی دهه پنجاه زندگی آمریکایی است. در این مجموعه که به ارزش‌های خانوادگی در زندگی شهرهای کوچک می‌پردازد، به مقوله‌هایی همچون فرهنگ ضدفرهنگ در میان جوانان آمریکایی می‌پردازد (ر.ک: نیوکمب، ۲۰۰۴م). تلاش این نمایش بر آن است که ضمن جلب همانندسازی مخاطبان به خاطر نقش‌های سنتی پدر و مادر در خانواده و بهره‌مندی از احساسات نوستالژیک، تصورات قالبی جنسیتی را نیز به چالش بکشد. این مجموعه نیز ضمن جذب مخاطبان خود از محله‌های سنتی‌تر و دورافتاده‌تر از شهرهای بزرگ می‌کوشد با تأکید بر تفاوت نسلی، مقاومت‌ها در برابر تغییرات در خانواده را تعدیل کند.

بعضی از مجموعه‌های خانوادگی دیگر که بررسی قرار نشده‌اند، عبارت‌اند از:

Family (1976-1980); The Mary Tyler Moore Show (1970-1977); Laverne & Shirley (1976-1983); The Brady Bunch (1969-1974); Sanford and Son (1972-1978); Maude (1972-1978); Good Times (1974-1979); The Jeffersons (1975-1985); Welcome Back, Kotter (1975-1979); The Bob Newhart Show (1972-1978); The Partridge Family (1970-1974).

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

دغدغه اصلی که موجبات تدوین این مقاله را فراهم کرد، کاهش گرایش به ازدواج، تشکیل خانواده، حفظ خانواده، فرزندآوری از یک سو و برجسته شدن گرایش‌های انحرافی جنسی و جنسیتی شامل گرایش به هم‌جنس و تغییر جنسیت در جامعه بود. تجربه زندگی در آمریکا و مشاهده پیامدهای بهره‌مندی از رسانه‌ها از طریق تجربه زیسته و مقایسه جوامع کلان‌شهری در شهرهایی همانند لس‌آنجلس^۱ و سن خوزه^۲ در ایالت کالیفرنیا^۳ و جامعه نسبتاً روستایی و کشاورزی در شهرهایی مانند بیتریس^۴ و فیربری^۵ ایالت نبراسکا^۶ از ۱۳۵۵ تا ۱۳۵۸ شمسی موجب شد تا موضوع خانواده و دگرگونی‌هایی را که نظام سرمایه‌داری صهیونیستی آن را هدف گرفته است، موردتوجه قرار دهم.

فیلم‌ها و مجموعه‌های متعددی در مراکز تولید هنری در کشوری همچون آمریکا ساخته شده است. این فیلم‌ها و مجموعه‌ها تطوراتی را طی کرده‌اند. گرایش به سنت‌زدایی و عبور از الگوهای

1. Los Angeles.
2. San Jose.
3. California.
4. Beatrice.
5. Fairbury.
6. Nebraska.

سنتی، گفتمان اصلی مدرنیته بوده است؛ ولی جهت‌گیری این گرایش‌ها و آلترناتیو‌هایی که برای الگوهای سنتی در نظر گرفته شده، صرفاً بر اساس اقتضانات مدرنیته نبوده و بسیار محتمل است که تحت تأثیر جهت‌گیری‌های ایدئولوژیکی نظام سرمایه‌داری صهیونیستی قرار گرفته باشد.

ارائه تصویر مطرح‌شده از مجموعه‌های تلویزیونی با محوریت خانواده همه جهت‌گیری‌های رسانه‌ای آمریکا درباره خانواده را در همه دوران در بر نمی‌گیرد؛ بلکه صرفاً بر دهه هفتاد و اوایل دهه هشتاد میلادی متمرکز شده است. این انتخاب بیشتر به این دلیل بوده است که از یک سو نظام سرمایه‌داری صهیونیستی از یک دهه پیش‌تر، سلطه چشمگیری بر بنگاه‌های رسانه‌ای اعمال کرده است؛ به گونه‌ای که موجب اعتراض بسیاری از هنرمندان آن زمان شد و مجموعه‌های یادشده در این دوران محصول برنامه‌ریزی جهت‌گیری جدید در برابر خانواده بر اساس راهبردهای اساسی است که گاه از سوی الوین تافلر در کتاب موج سوم منعکس شده است.

ممکن است بعضی از خوانندگان جهت‌گیری این مقاله را به تئوری توهم توطئه متهم کنند؛ ولی به نظر می‌رسد توطئه آن قدر گسترده است که حتی همین تئوری را نیز شامل می‌شود. شاید لازم باشد درجه حساسیت خود را بیشتر از آنچه هست، بالا ببریم. در حال حاضر شاهد رخدادهایی در خانواده ایرانی هستیم که پیش‌تر اصلاً تصور آن را نمی‌کردیم. در پژوهشی که در سال ۱۳۸۵ انجام دادم، از دانشجویان دانشگاه علامه طباطبایی پرسیده بودم تا چه اندازه با نگهداری سگ در آپارتمان موافق هستید؟ هفتاد درصد مخالفت خود را ابراز کرده بودند. جالب اینجا بود که پنجاه درصد کاملاً مخالف بودند. اگر در زمان حاضر، همان پرسش قبلی را از دانشجویان پرسیم، شاید نتایج کاملاً برعکس باشد. ورود سگ به خانواده ایرانی ناشی از اقتضانات اجتماعی و مدرنیته نبوده است؛ بلکه بیشتر ناشی از هژمونی تفکرات و ایدئولوژی‌هایی است که خانواده را نشانگاه اصلی خود قرار داده است.

به نظر می‌رسد نه فقط نظام سرمایه‌داری صهیونیستی، بلکه خود نظام سرمایه‌داری فی‌نفسه با خانواده فطری مسئله دارد. این هم به سبب مسائل ایدئولوژیکی نیست؛ بلکه به سبب اقتضانات سودجویانه و اضطراب کاهش هزینه‌های تولید و فعالیت‌های اقتصادی است؛ موضوعی که سمونل بولز به آن اشاره کرده است. لکن الحاق صهیونیزم به آن موجب می‌شود پلشتی‌های جدیدی به سیاست‌گذاری‌های فرهنگی برخاسته از این نظام ملحق شود.

در تاریخ رسانه‌ای آمریکا مجموعه‌ها و فیلم‌های متعددی در دفاع از خانواده و حفظ کیان خانواده ساخته و پخش شده است. اساساً جامعه آمریکا در قرن بیستم و پیش از آن یک جامعه خانواده‌محور و مذهبی بوده است؛ ولی این وضع به سبب اقتضانات ایدئولوژیکی نظام

سرمایه‌داری صهیونیستی دچار تطوراتی شده است و به تدریج از خانواده فطری به سمت سویه‌های جدیدی از خانواده حرکت می‌کند که لزوماً مناسبات خونی و زناشویی اساس آن را تشکیل نمی‌دهد.

رسانه‌ها بیش از آنکه به فکر سرگرم کردن مردم باشند، ابزار قدرت قلمداد می‌شوند. هر رسانه‌ای خواه‌ناخواه چنین نقشی را بر عهده دارد. نمی‌توان تصور کرد در جامعه‌ای که نظام سرمایه‌داری بر آن حاکمیت دارد، رسانه‌ها آزادند تا هرچه خواستند به نمایش بگذارند و به گونه‌ای آزادانه افراد، گروه‌ها و جامعه‌ای را پیروانند که منافع اقلیت حاکم را به خطر بیندازند. این موضوع وقتی اهمیت بیشتری می‌یابد که منافع فراتر از مرزهای ملی تعریف شود و رسانه می‌تواند موانع دستیابی به منافع کلان در سطح جهانی را رفع کند. وقتی چنین کارکرد مهمی در رسانه نهفته است، باور به آزادی رسانه‌ها توهمی بیش نیست.

در جامعه‌ای همچون آمریکا از زمانی که تصورات و ادراکات مردم اهمیت یافت، پارادایم‌های کنش متقابل و نظریه‌های با برد متوسط رونق گرفت. در چنین فضایی بود که دانش جامعه‌شناسی به خدمت گرفته شد تا سازوکارهای کارآمدتری برای هژمونی و تضمین منافع گروه‌های حاکم تدارک دیده شود. نظریه‌ها و مکاتب معرفتی علوم اجتماعی با این جهت‌گیری در عرصه دانشگاهی با استقبال روبه‌رو شدند. محصول این تعامل و همکاری میان نظام سرمایه‌داری، دولت و دانشگاه‌ها آن چیزی است که در رسانه در جهت تخریب و برهم‌زدن برساخت خانواده فطری مشاهده می‌شود.

جهت‌گیری عمومی که در مجموعه‌های مورد بررسی مشاهده می‌شود، اهتمام هماهنگ در جهت فروپاشی پایه‌های خانواده فطری و محتمل کردن آلترناتیوهای دیگری برای آن است. در مجموعه «زوج ناجور» دو مردی که با هم زندگی می‌کنند، هیچ‌گاه به‌طور مستقیم مناسبات هم‌جنس‌گرایان را منعکس نمی‌کنند که در آن زمان موجب واکنش مقاومت‌برانگیز مردم شود؛ لکن مخاطب خود را از نظر ذهنی آماده می‌کنند تا در دهه‌های بعدی پذیرای این نوع مناسبات باشد. ضمن اینکه حاکمیت الگوی خانواده‌ای متشکل از دو مرد با عنوان خانواده، نقش مهمی در کش‌دار کردن برساخت خانواده فطری دارد.

اگر برهم‌زدن برساخت خانواده فطری را مفهوم مهمی در این مقاله در نظر بگیریم، به گونه‌های متفاوتی این اقدام صورت گرفته است. در مجموعه «زوج ناجور» به صورت استعاره‌ای و از طریق ارائه الگوی جایگزین، مناسبات غیرخونی و هم‌جنس را جایگزین مناسبات خونی و ناهم‌جنس می‌کند. در واقع خانواده فطری گروهی است که مناسبات خونی و زناشویی مبتنی بر ناهم‌جنسان

جوهره اصلی آن را تشکیل می‌دهد.

خداوند باری تعالی می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم: ۲۱): و از نشانه‌های او اینکه از [نوع] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا بدانها آرام گیرید و میانتان دوستی و رحمت نهاد. آری، در این [نعمت] برای مردمی که می‌اندیشند، قطعاً نشانه‌هایی است». این آیه اساس خانواده فطری را که مبتنی بر زوجیت زن و مرد است، بر پایه شفقت و مهرورزی معرفی می‌کند؛ به بیان دیگر رکن اصلی خانواده مناسبات زن و شوهر و بستر آن نیز شفقت و مهرورزی است. خانواده به عنوان واحد اقتصادی، اقتضائاتی دارد که از الگوی خانواده فطری دور می‌شود. به همین سبب است که خانواده گسترده کشاورزی در مقایسه با خانواده هسته‌ای کنونی از الگوی خانواده فطری فاصله داشته است. این ادعا بر خلاف انتظار بسیاری است که به استحکام خانواده گسترده باور دارند.

طراحی خانواده بر اساس اقتضائات اقتصادی و تعریف آن بر مبنای واحد اقتصادی هرچند مبتنی بر مناسبات زناشویی باشد، از الگوی خانواده فطری فاصله می‌گیرد؛ زیرا به جای شفقت و مهرورزی، عامل دیگری را برای تکوین و تداوم خود برگزیده است. هنگامی که انگیزه اصلی از تشکیل خانواده، فعالیت اقتصادی باشد، با تغییرات اقتصادی، مناسبات نیز تغییر خواهد کرد؛ بنابراین اهتمام صورت گرفته برای برهم زدن خانواده فطری به معنای نابود کردن خانواده است.

در مجموعه «همه در خانواده» به صورت ضمنی الگوی خانواده فطری به چالش کشیده نمی‌شود؛ ولی رویدادهایی که در این مجموعه تجربه می‌شود، آمادگی برای پذیرش تنوعات جدیدی از مناسبات خانوادگی در نسل جدید را فراهم می‌کند. اساساً بیشتر کسانی که شکاف نسلی را برجسته می‌کنند، می‌کوشند وجود گرایش‌های فطری را در میان مردم یک جامعه نادیده بگیرند. شکاف نسلی هنگامی رخ می‌دهد که مردم یک جامعه در ارزش‌های محوری با هم اختلاف داشته باشند؛ یعنی هنگامی که برای نسل میان‌سال و سالمند جامعه، غیرت ناموسی ارزش محوری است، ممکن است برای نسل زد، غیرت ناموسی هیچ جایگاهی نداشته باشد. اگر چنین شد، می‌توان از بارقه‌هایی از شکاف نسلی سخن به میان آورد. این در حالی است که حتی در جامعه آمریکا نیز در سطح واقعیت عینی در آن دوران، شاهد چنین شکافی نیستیم؛ ولی به سبب اهتمام رسانه‌ای صورت گرفته، چنین برساختی از شکاف نسلی نهادینه شده است. در مجموعه «همه در خانواده» به صورت برجسته‌ای بر این مسئله تأکید می‌شود. آنچه برساخت شکاف نسلی فراهم می‌کند، امکان پشت‌پا زدن غیرانتقادی (به قول پائولو فریره در کتاب آموزش ستم‌دیدگان) به همه آنچه سنتی است (ر.ک: فریره، ۱۳۵۸)، از جمله خانواده فطری.

اهتمام در جهت برهم‌زدن در مجموعه «هشت تا کافیه» از طریق حفظ روابط خونی در خانواده و تلاش برای کش‌دار کردن ذهنی خانواده فطری است. در حالی که به‌ندرت ممکن است خانواده‌ای تک‌والد با هشت فرزند در جامعه آمریکا مشاهده کنید. تجربه و همانندسازی با شخصیت‌های این مجموعه موجب می‌شود تلقی از برساخت خانواده فطری به گونه‌ای کش‌دار شود که در ذهن مخاطب از هم بگسلد.

مجموعه «شرکت سه‌نفره» یکی از نمایش‌های خانوادگی رادیکال در آن زمان است. این مجموعه هم از طریق معرفی گونه جدیدی از آلترناتیوهای خانواده فطری، الگوی خانواده بهنجار را به چالش می‌کشد. به‌ویژه اطلاق عنوان «شرکت» با دو معنای همراهی و سازمان تجاری، بستر تطور خانواده به واحد اقتصادی را فراهم می‌کند.

برهم‌زدن برساخت خانواده فطری مستلزم سیالیت مفهوم و پذیرش آن از سوی مخاطب است که در مجموعه «قایق عشق» به‌خوبی این احساس منتقل می‌شود. این مجموعه و مجموعه‌های دیگری که در اواخر دهه هفتاد تا اوایل دهه هشتاد میلادی پخش شد، اهتمام گسترده‌ای در راستای برهم‌زدن برساخت خانواده فطری صورت داده‌اند. مهم‌ترین نشانه‌ها آنها ایجاد تردید درباره فطرت از طریق معرفی آلترناتیوهای کارآمد جایگزین خانواده فطری است؛ مسئله‌ای که از طریق بعضی از مجموعه‌ها و پویانمایی‌هایی که از سیمای جمهوری اسلامی ایران پخش شده نیز می‌توان مشاهده کرد.

جامعه ایرانی نیز در اواخر دهه شصت تا این زمان از مجموعه‌هایی که خانواده را نشانه‌ها حملات خود قرار داده‌اند، بهره‌مند بوده است. این گزاره به این معنا نیست که پیش‌تر به‌ویژه در تلویزیون پیش از انقلاب اسلامی، خانواده تکریم می‌شده است. لکن در این مقاله تمرکز بر اواخر دهه شصت تا اواخر دهه هفتاد شمسی بوده است. مردم هم در معرض مجموعه‌هایی بوده‌اند که از سیمای جمهوری اسلامی پخش شده است و هم مجموعه‌هایی که به شیوه‌های گوناگون از جمله پخش ماهواره‌ای و ویدئویی در اختیار مخاطب ایرانی قرار گرفته است. مسئله اصلی در اینجا گفتمانی است که بر اساس برساخت فطری خانواده به چالش کشیده شده است. تجلیات این به چالش‌گیری و معرفی آلترناتیوهای آن، هم در مجموعه‌های تلویزیونی داخلی و خارجی مشاهده می‌شود و هم در فیلم‌های سینمایی تولید خارج و داخل.

برساخت خانواده فطری از مؤلفه‌های متعددی متشکل است که شامل مناسبات خونی و زناشویی است که پیش‌تر به آنها اشاره شد. افزون بر این مناسبات، ارزش‌هایی همچون غیرت ناموسی، عفاف و حجاب نیز از ارزش‌های اصلی این برساخت هستند. اهتمام در جهت برهم‌زدن

برساخت خانواده فطری گاه از طریق به چالش کشیدن غیرت ناموسی تحقق یافته است؛ موضوعی که ممکن است مورد توجه پژوهش دیگری قرار گیرد. عجالتاً اهتمام گسترده‌ای که در سینمای ایران برای به چالش کشیدن غیرت ناموسی مشاهده می‌شود، شاید هم‌راستا با ایدئولوژی نظام سرمایه‌داری صهیونیستی برای برهم‌زدن برساخت خانواده فطری قلمداد شود.

بسیاری تصور می‌کردند پخش مجموعه‌هایی که خانواده ناقص را به نمایش می‌گذارد، به رفع آلام خانواده‌های شهدا کمک می‌کند. شاید هم در برخی موارد این‌گونه بوده است؛ ولی بی‌توجهی به انگیزه‌های اصلی ساخت چنین برنامه‌های نمایشی موجب می‌شود برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران حساسیت لازم را به آثاری که این برنامه‌ها بر اذهان جمعی نوجوانان و جوانان گذاشته است، نداشته باشند. این مبحث که دست‌کاری با برساخت خانواده در مجموعه‌های تلویزیونی ایرانی چه وضعی داشته‌اند و چه حملاتی بر برساخت خانواده فطری وارد شده و می‌شود، موضوع مقاله دیگری است که به‌زودی به نگارش آن خواهیم پرداخت.

مقالات

تهیدیات رسانهای علیه خانواده در مجموعه‌های تلویزیونی
آمریکا در اواخر دهه هفتاد میلادی

منابع و مأخذ

- * قرآن کریم؛ ترجمه محمد مهدی فولادوند؛ قم: انتشارات دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی قم، ۱۳۷۳.
۱. برگر، پیتر ال. و توماس لاکمن؛ ساخت اجتماعی واقعیت؛ ترجمه فریبرز مجیدی؛ تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۹.
 ۲. تافلر، الوین؛ موج سوم؛ ترجمه شهیندخت خوارزمی؛ تهران: انتشارات فرهنگ نو با همکاری نشر آسیم، ۱۴۰۲.
 ۳. دورکیم، امیل؛ درباره تقسیم کار؛ ترجمه باقر پرهام؛ تهران: نشر مرکز، ۱۳۹۸.
 ۴. فریره، پائولو؛ آموزش ستم‌دیدگان؛ ترجمه احمد بیرشک و سیف‌الله داد؛ چ، ۱، تهران: انتشارات خوارزمی، ۱۳۵۸.
 ۵. لوکس، استیون؛ قدرت، نگرشی رادیکال؛ ترجمه عماد افروغ؛ تهران: انتشارات علم، ۱۳۹۳.
 ۶. وبر، ماکس؛ اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری؛ ترجمه عبدالکریم رشیدیان و پریسا منوچهری کاشانی؛ تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۳.
 7. Baker, Stephen D.; *Media, Crime and Criminal Justice*; Wadsworth Publishing Company, 2002.
 8. Brando, Marlon; CNN - Brando blames Hollywood Jews for stereotypes - Apr. 6, 1996; https://edition.cnn.com/SHOWBIZ/9604/06/brando_on_lkl/index.html
 9. Bryant, Jason; *The Family in Television: Drama and Sitcom in the Post-War Era*; I. B. Tauris, 2002.
 10. Chandler, Alfred D.; *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business*; Harvard University Press, 1977.
 11. Coontz, Stephanie; *Families in World History*; Westview Press, 2005.
 12. Davis, J. A., & Smith, T. W., General Social Surveys, 1972-1996 [Machine-readable data file]. Chicago: National Opinion Research Center. (Available from The Roper Center for Public Opinion Research, University of Connecticut, Storrs) 1996.
 13. Douglas, W. & B. M. Olson; "Beyond Family Structure: The Family in Domestic Comedy"; *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, v.39, n.2, 1995, pp.236-261. <https://doi.org/10.1080/08838159509364301>.
 14. Doyle, Gillian; *Media Ownership: The Economics and Politics of Convergence and Concentration in the UK and European Media*; Sage Pub, 2002.
 15. Duvall, E. M.; *Family Development*; (5th ed.) Philadelphia: Lippincott, 1977.
 16. Engels, Frederick; *A Treatise on the Family*; Progress Publishers, 1972.
 17. Friedman, Milton; *Capitalism and Freedom*; University of Chicago Press, 1962.

18. Galbraith, John Kenneth; *The Affluent Society*; Houghton Mifflin Pub, 1958.
19. Giddens, Anthony; "The Director's Lectures. Runaway World: The Reith Lectures Revisited Lecture 4"; 1 December 1999. <http://www.lse.ac.uk/Giddens/pdf/1.Dec.99.pdf>
20. Gilbert, Neil; *Rethinking Fatherhood: The History of Our Most Important Social Role*; University of Chicago Press, 1998.
21. Gill, Rosalind; *Reality Television: Reification in Post-Modern Culture*; Routledge, 2000.
22. Goodman, I. F.; "Television's Role in Family Interaction: A Family Systems Perspective"; *Journal of Family Issues*, 1983, v.4, n.2, pp.405-424. <https://doi.org/10.1177/019251383004002009>.
23. Hackett, Robert W.; *Media and Social Construction of Reality*; Sage Publications, Inc, 1977.
24. Herman, Edward S. & Noam Chomsky; *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*; Pantheon Books, 1988.
25. Hurley, Jacquetta P.; "The Impact of Family of Origin on Marital Satisfaction"; *Journal of Divorce & Remarriage*, v.28, n.1-2, 1997, pp.179-197. https://www.researchgate.net/publication/45463497_The_relationship_between_family-of-origin_and_marital_satisfaction.
26. Jarvis, Christine & Viv Burr; "Friends are the Family We Choose for Ourselves' Young People and Families in the TV Series Buffy the Vampire Slayer, Young"; *Nordic Journal of Youth Research*, Sage Publications, 2005, v.13, n.3, pp.269-283. www.sagepublications.com.
27. Keiper, Jennifer; *I Love Lucy: Her Legacy in Television*; University of Kentucky Press, 2006.
28. Levine, Amir & Rachel Heller; *Attached: The New Science of Adult Attachment and How Can I Find You and Keep Love*; Bestof: me pub, 2018.
29. Morgan, M., S. Leggett & J. Shanahan; "Television and Family Values: Was Dan Quayle Right?"; *Mass Communication and Society*, 1999, v.2, n.1-2, pp.47-63. <https://doi.org/10.1080/15205436.1999.9677861>.
30. Newcomb, Horace; *Television and American Culture*; Routledge, 2004.
31. Parelius A. P. & R. J. Parelius; *The Sociology of Education*; New Jersey: Prentice - Hall, 1978.
32. Pariser, Eli; *Filter Bubbles: How the New Personalized Web is Changing What We See and How We Think*; Penguin Books, 2011.
33. Riesman, David; *The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character*; Yale University Press, 1950.
34. Schudson, Michael; *The Sociology of News*; W. W. Norton Company, 2011.
35. Scott, James C.; *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*; Yale University Press, 1998.
36. Seiter, Ellen; *Prime-Time Families: Television and the Changing American Home*;

University of Chicago Press, 1993.

37. Shipler, David k.; *The Working Poor: Invisible in America*; Knopf Doubleday Publishing Group, 2008.
38. Skill, T. & J. D. Robinson & S. P. Wallace; "Portrayal of Families on Prime-Time TV: Structure, Type and Frequency"; *Journalism Quarterly*, 1987, v.64, n.2-3, pp.360-398. <https://doi.org/10.1177/107769908706400211>.
39. Smith, Paige Amanda; "The Impact of Family Dynamic on Perceptions of Marriage and Divorce"; California State University, 2020, <https://zone.biblio.laurentian.ca/handle/10219/3607>.
40. Todd, Emmanuel; "Evolution of Family Systems and Resultant Socio-Economic Structures"; *Nature Reviews Genetics*, 2021, v.22, n.2, pp.123-134. <https://www.nature.com/articles/s41599-021-00919-2>.